

Leestafel Eerste Wereldoorlog

Twaalf (op)nieuw verschenen boeken over de oercatastrofe

Op deze pagina's vindt u een selectie uit de grote stapel publicaties die (soms als herdruk) verschenen naar aanleiding van het feit dat honderd jaar geleden de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Deze boekbesprekingen verschenen eerder bij NBD Biblion.

Jan van Oudheusden is oud-hoofdredacteur van Kleio en auteur van *De Eerste Wereldoorlog in een notendop*.

Een meeslepend epos

MacMillan schreef eerder een succesvol boek over de vrede van 1919, die de Eerste Wereldoorlog afsloot. In haar nieuwe boek belicht zij de aanloop naar diezelfde oorlog. In weerwil van de titel bestrijkt het de decennia die aan dit noodlottige jaartal voorafgingen. In sprankelend proza (à la Barbara Tuchmans *De Kanonnen van Augustus*) schildert ze de vele personen en situaties op de weg naar de onafwendbare catastrofe: ministers en diplomaten met hun nukken en affaires; kwesties als de vlootwedloop tussen Duitsland en Engeland die een kloof sloeg tussen beide machten; de verwikkelingen op de Balkan. Tussen 1905 en 1914 zorgden frequente crises (zoals over Marokko) voor verwijdering tussen de Entente en de Alliantie. Ook de mentaliteitsomslag, de rol van massapers, publieke opinie en

toeval krijgen ruime aandacht. Waar nodig trekt ze verhelderende parallellen met het heden. Honderd jaar na 'Sarajevo' vormt 1914 een meeslepend epos.

Margaret MacMillan, 1914. Hoe Europa de vrede liet varen voor de Eerste Wereldoorlog (uitg. Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen 2013), 783 blz., € 59,95.

Vrijages, ruzies en schandalen aan het hof

Dit boek laat de wereld aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog zien vanuit drie dynastieën: de Russische Romanovs, de Duitse Hohenzollerns en het Britse vorstenhuis. Tsaar Nicolaas II van Rusland (vriendelijk, zwak, ultraconservatief) was volle neef van de Duitse keizer Wilhelm II (arrogant, ijdel en impulsief), die weer volle neef was van de Britse koning George V (verlegen, wereldvreemd, conservatief). De Britse historica Miranda Carter las alle dagboeken en correspondentie van leden van de vorstenhuizen. Tal van vrijages, ruzies en schandalen komen langs. Ze beschrijft hoe reeds de grootouders van Wilhelm en George, Victoria en Albert van Groot-Brittannië, familierelaties als een 'soft power' inzetten ten bate van goede internationale betrekkingen. Tegen 1914 waren het echter niet langer de vorsten (in hun sprookjeswereld) maar politici, generaals en industriëlen die aan de touwtjes trokken, en was de publieke opinie een factor van belang. De catastrofe van De Eerste Wereldoorlog betekende de ondergang van de keizerrijken. De tekst is levendig, maar soms ook wat wijdlopig.

Miranda Carter, De ondergang van het oude Europa. Drie dynastieën, één familie en de opmaat naar de Eerste Wereldoorlog (uitg. Balans, Amsterdam 2010), 584 blz., € 39,90.

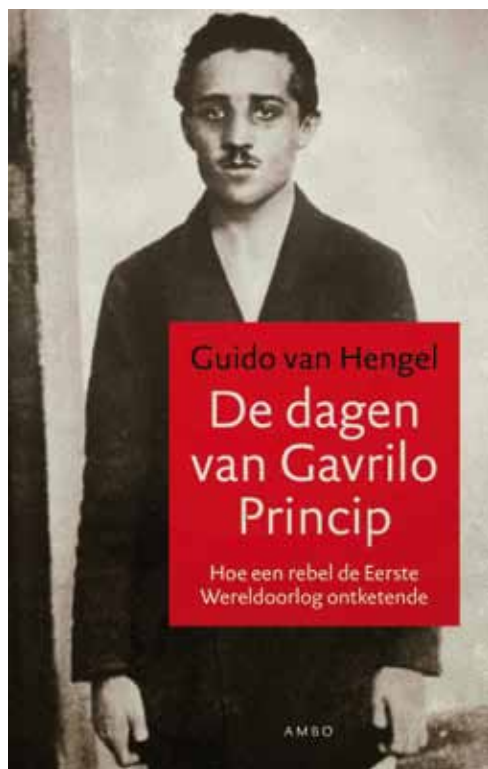

Tegendraadse analyses

Het rijk gedocumenteerde, ietwat tegendraadse boek over de Eerste Wereldoorlog *The Pity of War*, van de hand van de bekende Britse historicus Niall Ferguson oogstte in 1998 zowel lof als kritiek. Nu pas is het boek vertaald, kennelijk vanwege het succes van Fergusons recente bestsellers (*Colossus; The Ascent of Money*). Ferguson veegt in zijn boek de vloer aan met 'mythes' over de onvermijdelijkheid van de oorlog, het publieke enthousiasme in 1914, de rol van pers en propaganda; ook behandelt hij de schuldvraag. Zijn analyses zijn prikkelend en goed onderbouwd. Ferguson suggereert dat de wereld beter af was geweest indien Groot-Brittannië zich niet in de oorlog had gemengd. De houding van de Britse minister Grey (Buitenlandse Zaken) gaf de Duitse Generale Staf de indruk dat een preventieve aanval kansrijk zou zijn. Aangezien de Eerste Wereldoorlog de geboorte van het nazisme betekende, legt de auteur een zware verantwoordelijkheid bij Londen. Deze stelling ontmoette veel kritiek van gezaghebbende vakgenoten. Het boek is meeslepend geschreven, en ook voor een groter publiek interessant.

Niall Ferguson, De Erbarmelijke Oorlog (The Pity of War) (uitg. Contact, Amsterdam 2009), 688 blz., € 59,90.

Eenzaam en radicaal

De moord in Sarajevo op de Oostenrijkse troonopvolger Frans Ferdinand vormde in 1914 de aanleiding tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Dit boek van de jonge Groningse historicus/slavist Guido van Hengel beschrijft het leven van de moordenaar, de Bosnische Serviër Gavrilo Princip, en zijdelings ook dat van de andere jonge deelnemers aan het complot. De familie van Princip (zoon van een postbode) wortelde in een ruwe clan-samenleving, waar banditisme hoogtij vierde. Er leefde wrok tegen Oostenrijk-Hongarije, dat Bosnië-Herzegovina in 1908 koudweg annexeerde. Toen Princip en zijn generatiegenoten kennismakten met het moderne stadsleven in Sarajevo en Belgrado, beleefden zij een cultuurschok. Princip vereenzaamde en radicaliseerde. Hij las over negentiende-eeuwse Russische terroristen en droomde van een eigen heldenrol. Zijn groepje werd heimelijk gestuurd door de Servische extremistische groep De Zwarte Hand. De auteur benadrukt dat Princip product was van de moderne urbane samenleving. Helaas ontbreekt een kaartje, maar het boek werpt helder licht op de achtergronden van de moord.

Guido van Hengel, *De dagen van Gavrilo Princip. Hoe een rebel de Eerste Wereldoorlog ontketende* (uitg. Ambo, Amsterdam 2014), 328 blz., € 21,95.

Meeslepend relaas

De Eerste Wereldoorlog biedt na bijna honderd jaar nog altijd stof voor nieuwe invalshoeken. Journalist-schrijver Adam Hochschild (New York 1942) koos ervoor de oorlog van 1914-1918 en wat vooraf ging (Boerenoorlog 1899-1902) te beschrijven vanuit de optiek van enkele tijdgenoten in Groot-Brittannië: socialistisch parlements lid Keir Hardie, filosoof Bertrand Russell, enkele strijdsters voor vrouwenkiesrecht (de familie Pankhurst), twee rivaliserende opperbevelhebbers (John French en Douglas Haig), dichters/propagandisten in dienst van de oorlogvoering en activisten die zich moedig bleven verzetten tegen de oorlogshysterie. De auteur laat zien hoe de aanhang voor pacifistische idealen vrijwel verdween in de nationalistische roes van 1914. Oorlog werd gezien als een sportieve krachtmeting, een spel vol heldendom en romantiek. De realiteit (generaals met verouderde concepten, massale sterfte in de loopgraven, lijkenlucht, gifgas, granaten) werd verdoezeld door censuur, propaganda en het nieuwe medium film. Een meeslepend relaas - in een stijl verwant aan Barbara Tuchman.

Adam Hochschild, *Verzet en eendracht. De Grote Oorlog, 1914-1918* (uitg. Meulenhoff, Amsterdam 2011-2014), 463 blz., € 15,-.

Dertig miljard ansichtkaarten

Aan de stroom publicaties over de catastrofe 1914-1918 levert Guus de Vries een fraaie bijdrage in de vorm van een prentenboek van ansichtkaarten uit de periode 1914-1918, gerelateerd aan de oorlog. Net als het soortgelijke boek van Hans van Lith (*Ik denk altijd aan jou* uit 2006) steunt hij op een indrukwekkende verzameling. Naar zijn schatting zijn er wel dertig miljard kaarten verstuurd tussen front en thuisfront, soms sentimenteel, soms (quasi)documentair. Daarvan zijn er 500 opgenomen. Ze zijn geordend naar de thema's van de hoofdstukken, zoals de oorzaken, het krijgsverloop van jaar tot jaar, de legers der deelnemende landen, de oorlog in de lucht, leven en dood in de loopgraven, communicatie, zorg voor gewonden, nieuwe wapensystemen, en het thuisfront. De teksten van de hoofdstukken zijn correct en redelijk volledig. De vertalingen en commentaren op de vele prentillustraties zijn handig (afgezien van enkele doublures).

Guus de Vries, *Het album van de Eerste Wereldoorlog* (uitg. S.I.Publicaties, Oosterbeek 2014), 200 blz., € 38,-.

Wat betekende de oorlog voor België?

Mark de Geest, regisseur bij de Vlaamse VRT, coördineert het grote tv-project 2014-2018 *De Grote Oorlog 100 jaar later*. Zijn boek *Brave Little Belgium* vormt de basis voor een documentairereeks die in 2014 op Canvas wordt uitgezonden. In dertien verhalen verschaft het boek inzicht in wat de oorlog voor België betekende. Onder meer beschrijft het de moord in Sarajevo, het Duitse ultimatum aan België, de strijd om de forten rond Luik, de brand van Leuven, de slag aan de IJzer, het leven in de loopgraven, de mijnslag van Mesen, de wapenstilstand en de vrede van Versailles. Het boek van De Geest vormt een uitstekend leesbare reeks verhalen, zoals dat over de omstreden Fritz Haber (uitvinder gifgas) en over de gecanoniseerde Edith Cavell (verpleegster die wegens spionage door de Duitsers werd doodgeschoten). Het kan een groot publiek aanspreken.

Mark de Geest, *Brave Little Belgium. 13 verhalen over België in de Eerste Wereldoorlog* (uitg. Manteau, Antwerpen 2013), 384 blz., € 24,95.

Chronologisch overzicht door expert

Koen Koch was een van Nederlands bekendste experts van de Eerste Wereldoorlog. Hij publiceerde over de slag aan de Somme en de Derde Slag bij Ieper. Dit boek is een soort synthese van eerdere publicaties. In chronologische volgorde bespreekt hij de grote veldslagen zoals bij de Marne, Tannenberg, Verdun, de Somme en Ieper. Veel aspecten krijgen aandacht, zoals de schuldvraag, de moeizame relatie tussen generaals en politici, de verouderde gevechtstactieken, de groeiende betekenis van de artillerie, de inschakeling van chemische wetenschap, en de 'totale oorlog'. Alleen de Europese fronten worden besproken, niet die buiten Europa; ook niet de zeeslagen en de rol van de luchtmacht. Medische zorg, propaganda en thuisfrontsituaties vallen eveneens buiten het bestek. De vredesregeling van 1919 ontbreekt. Kochs relaas – met ooggetuigenverslagen – steunt sterk op boeken van Britse militaire experts. Hij imponeert door kennis van getallen en situaties, maar ook door compassie met gewone soldaten.

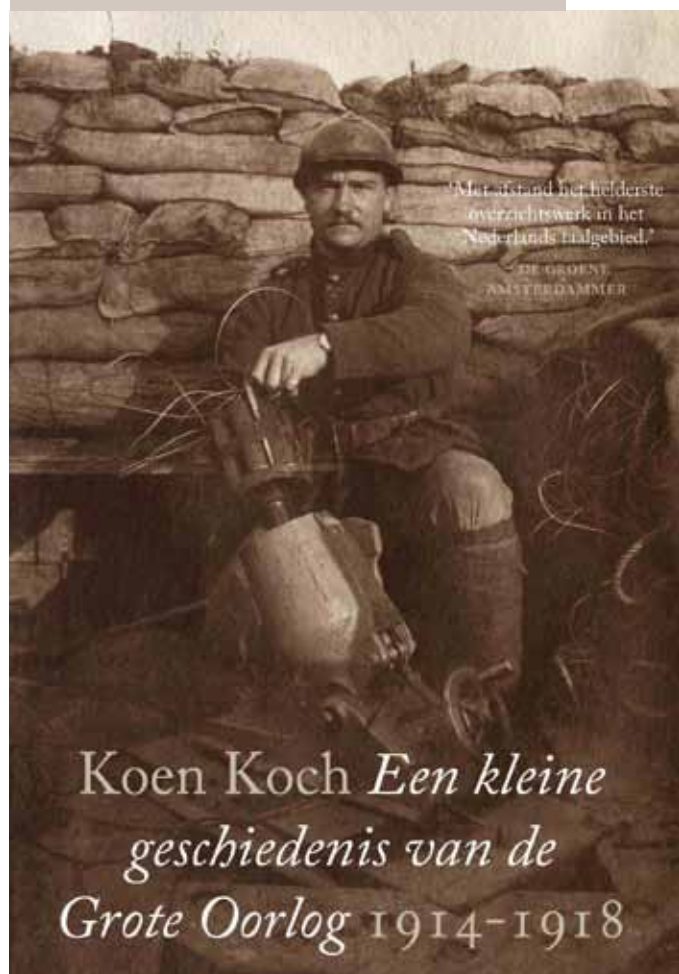
Koen Koch, *Een kleine geschiedenis van de Grote Oorlog 1914-1918* (uitg. Ambo/Manteau, Amsterdam/Antwerpen 2010-2014), 472 blz., € 24,95.

Het lot van Antwerpen

De jonge Vlaamse jurist Thomas Maes deed grondige studie naar het lot van Antwerpen in 1914. Die stad vormde een onneembaar geacht bolwerk; na de inname door de Duitsers van Luik en Brussel bestond korte tijd de hoop dat Antwerpen met zijn dubbele fortenring zou standhouden. Maar de geduchte Duitse artillerie schoot de stellingen aan flarden en het centrum

werd gebombardeerd. De regering en Britse hulptroepen namen de wijk; tallozen vluchtten in paniek naar Nederland. Het was echter een Duitse pyrrusoverwinning, want de strijd om Antwerpen betekende vertraging zodat het hoofddoel (Parijs) niet bereikt werd. De weken van patriotisme en paranoia worden minutieus beschreven. Maes' boek wordt gecombineerd met een authentiek ooggetuigenverslag van de val van Antwerpen, dat de lezer de stemming in 1914 laat voelen. Ondanks de veelheid aan bijvoorbeeld straat- en persoonsnamen een leesbare en interessante studie.

Thomas G. Maes, *Antwerpen 1914. Bolwerk van België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (uitg. Houtekiet, Antwerpen 2013), 279 blz., € 22,95.

Het tragische lot van gewone soldaten

Dit boek beschrijft zeer gedetailleerd het lot van de soldaten aan het westfront gedurende de Eerste Wereldoorlog. Wat kan een soldaat allemaal overkomen vanaf het moment dat hij naar het front gaat? VU-historicus Leo van Bergen publiceerde in 1999 een uitgebreide studie over dit onderwerp en dit boek is daar de gewijzigde herdruk van. De auteur beschrijft eerst in grote lijnen het krijgsverloop aan het westfront, inclusief de mensenslachten van Verdun, de Somme en Ieper. Met de precisie van een medicus beschrijft hij de uitwerkingen van oorlogsgeweld (gas, granaatscherven, mitrailleurvuur) op lichaam en geest van frontsoldaten. Uitvoerig gaat hij in op de medische hulpverlening. Ten slotte beschrijft hij de vele verschillende manieren waarop de soldaten stierven. Het boek laat geen gruwelijk detail onvermeld, maar is wars van sensatiezucht. Het getuigt van compassie met de jonge slachtoffers en is bovendien zeer leesbaar. Geschikt voor wie zich interesseert voor het tragische lot van gewone soldaten in het algemeen.

Leo van Bergen, *Zacht en eervol. Lijden en sterven in een Grote Oorlog* (Sdu-uitgevers, Den Haag 2001-2007-2011), 453 blz., € 35.

Het ware gezicht van de oorlog

Een Duits schoolmeisje, een infanterist in het Britse leger en nog zeventien andere (meest) jongeren uit diverse landen behoorden tot de vele onbekende ooggetuigen van de Eerste Wereldoorlog. De Zweedse historicus Peter Englund smeedt hun dagboeken en brieven samen tot een chronologisch geordend verslag van de vele fronten en decors van die oorlog. Zo ontstaat een veelkleurig palet van impressies en beschrijvingen van gevechten, strooptochten en verwoestingen, maar ook van stadsleven en reizen. Via de lijst van *dramatis personae* kan de lezer elke hoofdpersoon apart volgen door de jaren 1914-1918; of hij laat zich door de afwisseling van scènes verrassen. Het perspectief flitst van Oostfront naar Westfront, Van Mesopotamië naar de Balkan. Englund lardeert zijn eigen uitleg met bronfragmenten.

We zien het ware gezicht van oorlog:

wat generaals en media roepen, blijkt een heel ander verhaal dan wat gewone soldaten en burgers ervaren (onder vuur liggen naast ontbindende lijken; ontstoken blijven van levenstekens van verwanten). Sterk aanbevolen als proeve van originele oorlogslectuur.

Peter Englund, *De Schoonheid en het verdriet van de oorlog. Ooggetuigen van de Eerste Wereldoorlog* (uitg. Spectrum, Houten/Antwerpen 2010), 588 blz., € 29,99.

Zwarte soldaten

In de Eerste Wereldoorlog vochten in het Franse leger tienduizenden Afrikanen mee. Vooral uit Senegal werden zwarte soldaten gerekruteerd. Los daarvan vochten in het Amerikaanse leger enkele compagnieën zwarten mee, gesegregeerd van blanken. Hoe het hun verging, en met name hoe in de oorlogvoerende landen op hun inzet werd gereageerd, is een weinig bekend aspect van de Eerste Wereldoorlog. NIOD-medewerker Dick van Galen Last promoveerde in 2010 op een onderzoek waarvan nu postuum een ingedikte, gepopulariseerde uitgave verschijnt. Onder meer lezen we over de lage dunk die de

Britse en Amerikaanse legerleiding koesterden over 'negers' (de Fransen waardeerden hun inzet juist wel). In de propaganda van de Duitsers waren de zwarten barbaren en verkrachters. De heetgebakerde pers spuide vooroordelen, verwant (en ontleend) aan de Ku Klux Klan, al was amper sprake van reëel wangedrag door zwarten. Helaas is er nauwelijks documentatie over hoe de Afrikanen zelf hun Europese avontuur ervoeren. Een soms wijdlopijg, maar alleszins lezenswaardig boek.

Dick van Galen Last, *De zwarte schande. Afrikaanse soldaten in Europa 1914-1922* (uitg. Atlas, Amsterdam 2011), 398 blz., € 29,95. ■

